

УДК 808.26-3

Л.М. МІНАКОВА

ТЫПЫ СЛОЎНЫХ АПАЗІЦЫЙ У ТЭХНІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Парадыгматычныя адносіны ў сістэме мовы характарызуюцца тым, што яны аб'ядноўваюць адзінкі ў групы без уліку ўжывання іх у кантэксце, г.зн. на аснове асацыятыўных сувязей. У аснове гэтых адносін ляжыць падабенства па адных

кампанентах семантыка-структурнай арганізацыі моўных элементаў і проціпа-стаўленасць па другіх. Мінімальным праяўленнем сістэмнасці лексічных адзінак у парадыгматыцы лінгвістамі прызнаюцца слоўныя апазіцыі.

Значная ўвага паняццю *моўная апазіцыя* ўдзяляецца ў даследаваннях Пражскай лінгвістычнай школы. Першы вопыт сістэматызацыі тыпаў апазіцый належыць М.С. Трубяцкому (1936 г.), які класіфікаваў іх па трох прыметах: 1) па адносінах данай апазіцыі да ўсёй сістэмы апазіцый; 2) па адносінах паміж членамі апазіцыі; 3) па аб'ёме сэнсаадрознівальнай сілы апазіцый. У працах Р. Якабсона і яго вучняў была зроблена спроба звесці ўсе тыпы фаналагічных апазіцый да бінарных прыватыўных. Кожны член такой апазіцыі мае адзіны адназначна прадказальны супрацьчлен (напр. «звонкасць» не існуе без «глухасці»). «Дыхатамічная фаналогія» Якабсона – Фанта – Хале выклікала ажыўленыя спрэчкі ў 50 – 60-х гг. Р. Якабсон, засноўваючыся на пражскай канцэпцыі фаналагічнай апазіцыі, на тэорыі асіметрычнага дуалізма С. Карцэўскага і на назіраннях рускіх граматыстаў адносна нераўнапраўнасці членаў граматычнай катэгорыі (А.Х. Вастокаў, К.С. Аксакаў, А.А. Шахматаў, А.М. Пяшкоўскі), зрабіў спробу ў 30 – 50-я гг. перанесці паняцце апазіцыі, а таксама маркіраванасці-немаркіраванасці ў галіну граматыкі. Пазнейшыя працы вучоных (Ю.Д. Абрэсяна, В.Г. Гака, Ю.М. Каравулава, Э.В. Кузняцовай, З.Д. Паповай, А.М. Сакалова, В.М. Сонцава, М.Д. Сцяпанавай, І.А. Сцярніна, А.А. Уфімцавай, Д.М. Шмялёва, Г.С. Шчура і інш.) у гэтым напрамку прысвечаны даследаванню слоўных апазіцый на фармальна-семантычным узроўні.

Слоўная апазіцыя – гэта пара слоў, якія маюць падабенства па пэўных структурных або/і семантычных кампанентах і ў той жа час адрозненне па іншых. У межах апазіцый кампаненты могуць разглядацца як падобныя або агульныя для абодвух слоў і спецыфічныя, дыферэнцыяльныя, па якіх словы адрозніваюцца. Тыпалогія даных апазіцый прадугледжвае іх двухбаковы лінгвістычны аналіз.

Як вядома, словы могуць быць падобнымі па форме, г.зн. па наяўнасці ў лексемах агульных марфем, і па значэнні, пры наяўнасці ў іх семемах агульных сем. Традыцыйна адрозніваюць тры асноўныя тыпы слоўных апазіцый: фармальныя, семантычныя і фармальна-семантычныя [1, с. 43-44]. Фармальныя апазіцыі ўзнікаюць паміж словамі, якія маюць агульныя марфемы, але розную семантыку. Семантычныя апазіцыі аб'ядноўваюць словы, у складзе якіх няма агульных марфем, акрамя граматычных, але ёсць агульныя семы. У фармальна-семантычныя апазіцыі ўступаюць словы, якія маюць падобныя кампаненты і ў форме, і ў значэнні. У залежнасці ад ступені супадзення фармальныя і семантычныя кампанентаў Ю.М. Каравулавым былі вылучаны яшчэ чатыры тыпы апазіцый: нулявая, або апазіцыя тоеснасці, калі семема аднаго слова поўнасцю ўключаецца ў семему іншага слова; прыватыўная, або апазіцыя ўключэння; эквівалентная, або апазіцыя перасячэння, калі ў кожнай семеме маюць месца аднолькавыя семы, але можа быць і вялікая колькасць розных; дыз'юнктыўная, або апазіцыя несумяшчальнасці, узаемавыключэння, пры якой супастаўляльныя семемы не маюць агульных сем [2, с. 57-59].

Паколькі тэрмін і яго ўласцівасці разглядаюцца намі на фоне агульнамоўных заканамернасцей, а тэрміналогія – як падсістэма агульналітаратурнай мовы, з поўным правам можна сказаць, што спецыяльная лексіка таксама аб'яднаная сістэмнымі сувязямі і адносінамі, што ў першую чаргу выяўляецца ў слоўных апазіцыях на ўнутрыгаліновым (у межах тэхнічнай тэрміналогіі), міжгаліновым (пры супастаўленні некалькіх галіновых тэрмінасістэм) і міжсістэмным (пры ўзаемадзеянні спецыяльных назваў і агульнаўжывальнай лексікі) узроўнях.

Апазіцыя тоеснасці выяўляецца ў сувязі слоў, падобных у фармальным або семантычным плане, прычым падабенства іх з'яўляецца поўным. Як адзначае

Э. В. Кузняцова, адносіны паміж словамі, звязанымі апазіцыяй тоеснасці, могуць быць паказаны з дапамогай формулы АБ – БА, якая адлюстроўвае поўнае падабенства фармальных або семантычных кампанентаў двух слоў [1, с. 44].

Узорам фармальных апазіцый тоеснасці ў тэхнічнай тэрмінасферы могуць служыць амонімы. У семантычным плане гэтыя адзінкі не маюць падабенства, а па форме яны абсалютна аднолькавыя. Тэрмінасістэма аб'ядноўвае аманімічныя пары, элементы якіх з'явіліся ў выніку выпадковага супадзення спрадвечна розных слоў (гетэрагенныя амонімы). Сэнсавая несумяшчальнасць пры супадзенні вымаўлення і напісання слоў абумоўлена тут «семантычнымі адносінамі, якія ўстанавіліся за межамі сінхранічнай сістэмы і па гэтай прычыне не могуць быць вытлумачаны ў рамках гэтай апошняй». Сярод іх вылучаюцца наступныя структурныя разнавіднасці: 1) аманімічныя пары і групы іншамоўных слоў, запазычаных непасрэдна ці апасродкавана з розных першакрыніц і ў розны час: *блок¹* (англ. *block*) – прасцейшае прыстасаванне для падняцця грузаў у выглядзе кола з жолабам, цераз якое перакінута вяроўка, канат або ланцуг; *блок²* (фр. *bloc*) – частка якой-н. пабудовы, прылады, машыны і пад., якая сама складаецца з дэталей, элементаў (унутрыгаліновая апазіцыя); 2) амонімы, утвораныя ў выніку гукавога супадзення этымалагічна розных агульнаславянскіх або ўсходнеславянскіх слоў пасля завяршэння дагістарычных і раннегістарычных фанетычных працэсаў: *залатнік¹* – старая мера масы, роўная 1/96 фунта (каля 4,26 г.), якая ўжывалася да ўвядзення метрычнай сістэмы; *залатнік²* – механізм для аўтаматычнага кіравання патокам пары, газу, вадкасці ў цеплавых, гідраўлічных і пнеўматычных машынах (міжсістэмная апазіцыя); 3) амалексы, якія ўтварыліся шляхам супадзення ўласнамоўнага і запазычанага слова: *вал¹* (лац. *vallum*) – значны па працягласці і вышыні земляны насып, створаны для абарончых і гаспадарчых мэт (у старажытнасці будаваўся для абароны месца, мясцовасці ад непрыяцеля); *вал²* – дэталі машыны, якая круціцца ў апорах і перадае рух вярчэння звязаным з ёй часткам (міжгаліновая апазіцыя).

Меншай колькасцю прадстаўлены аманімічныя адзінкі, што ўзніклі ў выніку распаду полісеміі (гамагенныя амонімы): *кулачок¹* – дэталі машыны, якая мае форму выступу і штурханнем прыводзіць у рух іншыя механізмы; *кулачок²* – немажонны, дробны кулак (міжсістэмная апазіцыя). У дадзеным выпадку распад полісеміі «адбываецца пад уздзеяннем сацыяльных і ўнутрымоўных прычын, якія могуць прывесці да змянення семантычнай структуры слова, ... звужэння яго значэння, архаізацыі, а затым выпадзення асобных семантычных варыянтаў» [3, с. 221-222].

У якасці прыкладаў семантычных апазіцый тоеснасці можна прывесці тэрміны-дублеты, якія поўнасю супадаюць па значэнні і ўжыванні, суіснуюць у сінхронных моўных пластах. Крыніцы ўзнікнення абсалютных сінонімаў у тэхнічнай тэрміналогіі наступныя: 1) паралельнае выкарыстанне найменняў славянскага паходжання: *выбѣг* – *накат* 'рух транспартнага сродка па інерцыі пры адсутнасці цяглавых і тармазных сіл'; *зорачка* – *зубчатка* 'круглая дэталі з раўнамернымі выступамі па знешняй цыліндрычнай паверхні'; 2) паралельнае ўжыванне ўласнага і запазычанага тэрмінаў: *салун* – *суфлёр* (фр. *souffleur*) 'клапан у картэры рухавіка ўнутранага згарання'; *рухавік* – *матор* (ад лац. *motor* – які прыводзіць у рух) 'машына, якая пераўтварае розныя віды энергіі ў механічную'; 3) адначасовае функцыянаванне дзвюх запазычаных тэрмінаў адзінак для аднаго паняцця: *аўтамагістраль* (ад грэч. *autos* + франц. *magistral* ад лац. *magistralis*) – *аўтастрада* (іт. *autostrada*) 'прамая і шырокая шашэйная дарога для масавага і хуткага аўтамабільнага руху'; *буфэр* (англ. *buffer*) – *бампер* (англ. *bumper*) 'агароджанне ў пярэдняй і задняй частках аўтамабіля, якое ўспрымае і змякчае ўдары аб перашкоду' (унутрыгаліновыя апазіцыі).

Даны тып апазіцый у тэхнічнай тэрміналогіі папаўняецца і за кошт варыянтаў адных і тых жа тэрмінаў, якія ўяўляюць чыста фармальныя мадыфікацыі слова і выражаюць адно і тое ж лексічнае значэнне. Да фанетычных варыянтаў адносяцца тэрмінаадзінкі, якія маюць «у сваёй гукавой абалонцы асобныя відазмяненні з агульным захаваннем тоеснасці слова» [4, с. 67]: *стартэр – старцёр*. У працэсе даследавання выяўлены пары сінтаксічных варыянтных адзінак, у якіх абодва тэрміны прадстаўлены састаўнымі двухкампанентнымі намінацыямі: *перадкамерны дызель – дызель з перадкамерай*. З'яўленне і выкарыстанне побач з поўным тэрмінам яго кароткага варыянта прыводзіць да развіцця асобага, характэрнага толькі для тэрмінасістэмы тыпу ўзаемаадносін паміж найменнямі. У вызначэнні статуса гэтай з'явы згода паміж даследчыкамі яшчэ не дасягнута: адны лічаць поўную і кароткую назвы спецыяльнай адзінкі варыянтамі тэрміна (гэтай думкі прытрымліваемся і мы), іншыя разглядаюць яе ў рамках сінаніміі [5, с. 56]. Аналіз спецыяльных найменняў паказвае, што самая шматлікая разнавіднасць словаўтваральных варыянтных пар тыпу поўны тэрмін – кароткі тэрмін характарызуецца тым, што кароткая назва ўзнікае ў выніку эліпісісу. Гэта выяўляецца звычайна ў пропуску поўнага элемента, які выражае атрыбутыўную прымету, што прыводзіць да замены відавoga тэрміна родавым: *грузавы аўтамабіль – аўтамабіль, прычэп-ропуск – прычэп*. У асобных варыянтных парах састаўны тэрмін суадносіцца з аднаслоўным, атрыманым у выніку універбацыі: *самалётная майстэрня – самалёт, махавое кола – махавік, гідратрансфарматар – ГДТ*. З'яўленне варыянтных словаўтваральных радоў (*аўтаатранспартнае прадпрыемства – аўтапрадпрыемства – АТП*) – працэс фарміравання аптымальнага знака навуковага паняцця, звязаны з агульнамоўнай словаўтваральнай сістэмай.

Прыватыўныя апазіцыі ў сваёй аснове маюць такія суадносіны кампанентаў двух слоў, калі адно слова як бы ўключаецца ў другое, у якім, апрача галоўнай часткі, ёсць яшчэ і дыферэнцыяльная. Як адзначае Э.В. Кузняцова, «фармальна такія адносіны ўкладваюцца ў формулу АБ – АБВ, у якой А і В прадстаўляюць агульныя кампаненты, а В – дыферэнцыяльныя» [1, с. 45].

Семантычныя прыватыўныя апазіцыі ў межах тэхнічнай тэрміналогіі часцей за ўсе рэалізуюцца ў суадносінах слоў, звязаных па сэнсе рода-відавymi, або гіпера-гіпанімічнымі, адносінамі. Слова са значэннем віду з'яўляюцца гіпонімамі ў адносінах да слоў, якія абазначаюць род. У гэтыя адносіны ўступаюць, напрыклад, тэрміны *сродак перамяшчэння і аўтамабіль*. Гіперонім (выражае родавае паняцце) *сродак перамяшчэння* ўключае ў сябе меншую колькасць семантычных кампанентаў, чым гіпонім *аўтамабіль*, паколькі ў семантычную структуру апошняга дабаўляецца дадатковы кампанент 'які выкарыстоўвае рухавік унутранага згарання'. Як бачым, змест відавoga паняцця аказваецца шырэйшым за змест родавага, а аб'ём вузейшым. У адносінах да тэрмінаў *аўтамабільны цягнік, гонкавы аўтамабіль, грузавы аўтамабіль, пасажырскі аўтамабіль, спецыялізаваны аўтамабіль, спецыяльны аўтамабіль* лексема *аўтамабіль* ужо будзе выступаць гіперонімам, паколькі гіпонімы нясуць дадатковую сэнсавую нагрузку, пашыраюць змест паняцця (у даным выпадку родавага), удакладняюць яго, бо называюць віды аўтамабіляў па прызначэнні. Пэралічаныя вышэй тэрмінаадзінкі (акрамя наймення *аўтамабіль*) у адносінах паміж сабой выступаюць у ролі сугіпонімаў (сузалежных слоў). У сваю чаргу, тэрмін-словазлучэнне *спецыялізаваны аўтамабіль* выступае гіперонімам да адзінак *аўтамабіль-бетанавоз, аўтамабіль-бетонасумяшчальнік, аўтамабіль-бітумавоз, аўтамабіль-самапагрузчык, аўтамабіль-запраўшчык, аўтамабіль-кантэйнеравоз* і інш. Відавоя паняцці кожнага з гіпонімаў характарызуюцца дадатковай функцыяй прызначэння. Раз-

гледзім гэта на прыкладзе некаторых дэфініцый: *аўтамабіль-бетанавоз* спецыялізаваны аўтамабіль з закрытай ёмістасцю для перавозкі бетонных сумесей і разгрузкай пры пад'ёме кузава; *аўтамабіль-бетонасумяшчальнік* спецыялізаваны аўтамабіль для прыгатавання і перавозкі бетону; *аўтамабіль-бітумавоз* 'спецыялізаваны аўтамабіль з цыстэрнай, мае тэрмаізаляцыю і абагрэў, прызначаны для перавозкі бітуму'. Няцяжка заўважыць, што тэрмінаадзінкі называюць дадатковыя відавыя паняцці: аўтамабілі прызначаны для пэўнага віду работ і маюць спецыяльныя прылады для іх выканання.

Другі тып гіпанімічных адносін складаюць апазіцыі слоў, якія абазначаюць часткі цэлага і цэлае. Прааналізуем гэта на прыкладах адзінак, што абазначаюць дэталі, вузлы, зборачныя адзінкі, механізмы: *фільтр, клапан, поршань, цыліндр, крывашыпны механізм – кампрэсар*. Гіпонімы ў даным выпадку – назвы частак, гіперонім – назва цэлага. Тэрміны, што абазначаюць часткі цэлага, семантычна падпарадкоўваюцца найменням, што абазначаюць цэлае. Як адзначае Б.А. Плотнікаў, «сістэмныя адносіны род-від і частка-цэлае маюць і адрозненні, якія заключаюцца ў тым, што рода-відавыя адносіны звязаны рознымі па ступені абстрагаванасці ўяўленнямі адной і той жа рэаліі або класа рэалій у мове, у той жа час як адносіны частка-цэлае ўласцівы толькі канкрэтным прадметам, што з'яўляюцца якасна рознымі і не выводзяцца адзін з другога» [6, с. 226-227].

У многіх выпадках прыватыўна звязанымі выступаюць тэрміны, у якіх падабенства выяўляецца і ў форме, і ў значэнні. Прыкладам фармальна-семантычных апазіцый выступаюць пары слоў, звязаныя адносінамі словаўтваральнай вытворнасці. Вытворны тэрмін аб'ядноўвае ў сабе як агульныя для абодвух слоў семантычныя кампаненты, так і дыферэнцыяльныя, спецыфічныя, выражаныя словаўтваральным фармантам. У фарміраванні ўнутрыгаліновых фармальна-семантычных апазіцый прыватыўнага тыпу актыўная роля належыць марфалагічнаму спосабу ўтварэння намінацый. Вытворныя назвы з'яўляюцца вынікам такога словаўтваральнага працэсу, як афіксацыя. Як вядома, пры афіксацыі да ўтваральнай асновы далучаецца дэрывацыйны афікс (або афіксы). У залежнасці ад іх выкарыстання адрозніваюць апазіцыі, утвораныя суфіксальным (*аўтакар – аўтакаршычк, грузіць – грузчык, вымяраць – вымяральнік*), нульсуфіксальным (*запускаць – запуск, тармазіць – тармаз, прычапіць – прычэп*), прэфіксальным (*вузел – падвузел, вось – паўвось, кампрэсар – дэкампрэсар*) прэфіксальна-суфіксальным (*рама – надрамнік, рысора – падрысорнік, фара – падфарнік*) спосабамі.

Эквівалентныя апазіцыі ўзнікаюць паміж словамі, у якіх, акрамя агульных, маюцца і індыўідуальныя кампаненты, што проціпастаўляюць адно слова другому. Часткова супадаючы, часткова адрозніваючыся, такія словы як бы перасякаюцца адно з другім. «Эквівалентныя апазіцыі схематычна могуць быць выражаны формулай АБВ – АБГ, дзе А і Б абазначаюць агульныя часткі, а элементы В і Г – тыя кампаненты, якімі словы адрозніваюцца» [1, с. 46].

Адным з найбольш распаўсюджаных відаў эквівалентных семантычных апазіцый слоў у межах тэхнічнай тэрміналогіі з'яўляюцца антанімы – словы, значэнні якіх выступаюць як процілеглыя. З'ява антаніміі, якая праяўляецца ў існаванні слоў з супрацьлеглым значэннем, у мове навукі істотна не адрозніваецца ад адпаведнай з'явы ў агульналітаратурнай мове. Як і семантычнае падабенства, семантычнае супрацьпастаўленне выступае універсальным сродкам сістэмнай арганізацыі тэхнічнай тэрміналогіі, у якой рэалізуецца тры тыпы антанімічных адносін – лексічны, словаўтваральны і лексіка-словаўтваральны. Лексічны тып антаніміі, у якім супрацьлегласць значэнняў выражаецца рознымі каранямі, прадстаўлены наступнымі адзінкамі: *нагрэвальнік* 'прыбор, апарат для ахалодж-

вання патоку вадкасці або газу'; *паскаральнік* 'механізм для паскарэння якога-н. працэсу, руху' – *завольнік* 'механізм дапаможнай тармазной сістэмы, які ажыццяўляе тармажэнне транспартнага сродка' і інш.

Адзначаныя вышэй тэрмінаадзінкі не маюць падабенства па форме, таму даныя апазіцыі з поўным правам можна назваць чыста семантычнымі. Але ў многіх выпадках антонімы падобныя і ў фармальных адносінах, часцей за ўсё па каранёвых марфемах. Сярод іх вылучаюцца словаўтваральныя (*баланс* – *дэбаланс*, *зборка* – *разборка*, *упуск* – *выпуск*, *кампрэсар* – *дэкампрэсар*, *мантаж* – *дэмантаж*) і лексіка-словаўтваральныя (*целлаўстойлівасць* – *халадаўстойлівасць*) антонімы. Даныя пары ўтвараюць фармальна-семантычныя эквівалентныя апазіцыі. Гэты від апазіцый папаўняецца і за кошт састаўных тэрмінаў, супрацьлегласць якіх выражаецца першымі часткамі складаных відавых кампанентаў: *шматступеньчаты гідратрансфарматар* – *аднаступеньчаты гідратрансфарматар*, *верхнякляпанны рухавік* – *ніжнякляпанны рухавік*, а таксама словамі з аднакараневымі кампанентамі, антанімічнасць якіх перадаецца з дапамогай супрацьлеглых па сэнсе словаўтваральных афіксаў у складзе відавых элементаў: *упускны клапан* – *выпускны клапан*, *аўтаматычная каробка перадач* – *неаўтаматычная каробка перадач*. Такімі ж апазіцыямі звязаны і лексіка-семантычныя варыянты (ЛВС) мнагазначнага слова, якія змяшчаюць агульныя і дыферэнцыяльныя семы. Яны дазваляюць устанавіць узаемную сувязь паміж значэннямі, адно з якіх выступае як асноўнае, першаснае, а іншыя – як вытворныя, другасныя. Пры даследаванні парадыгматычных адносін паміж полісемантамі неабходна ўстанаўленне іх сэнсавага інварыянта і семантычных варыянтаў, г.зн. семантычнай супрацьпастаўленасці. Аналіз вялікай колькасці намінацый паказаў, што агульнасць сэнсавага інварыянта ў іх выяўляецца ў агульнасці вонкавай формы (*талерка* 'назва дэталей машын, якія маюць форму дыскаў' – 'сталовы посуд круглай формы з шырокім дном і прыўзнятымі краямі'); знешняга выгляду (*санкі* 'рухомая дэталё некаторых машын і апаратаў, якая па знешнім выглядзе нагадвае невялікія санкі' – 'невялікая зімовая павозка на палазах'); размяшчэння (*укладыш* 'устаўная частка, дэталё у машыне' – 'дабавачны ліст, укладзены ў кнігу, газету, сшытак'); вонкавай формы і размяшчэння (*крыло* 'покрыўка над колам аўтамабіля для засцярогі ад пырскаў вады і гразі' – 'орган у птушак, насякомых і некаторых млекакормячых, які служыць для лятання'); прызначэння або функцыі, якую яны выконваюць (*ярмо* 'частка электрычнай машыны, якая злучае паміж сабой яе палюсы' – 'драўляны хамут для вупражы работы буйнай рагатай жывёлы'; функцыі і размяшчэння (*пятка* 'апорная частка борта пакрышкі *шыны*, якая заціскаецца ціскам паветра ў вобадзе кола транспартнага сродка' – 'задняя частка ступні'); функцыі або прызначэнні і вонкавай форме (*гняздо* 'адтуліна, паглыбленне ў дэталях машын, у якія што-н. змяшчаецца, устаўляецца' – 'жыллё для птушак у форме паглыблення, адтуліны на перыяд выседжвання птушанят'); дзеяння, якое выконвае прадмет (*паўзун*, *паўзунок* 'дэталё механізма, якая слізгае ўзад і уперад па якой-н. паверхні ў прамалінейным напрамку' – 'той, хто поўзае, рухаецца паўзком'). У названых прыкладах апазіцый адзін з ЛВС выступае як агульнаўжывальная лексема, другі – як спецыяльная слова, утворанае шляхам метафарычнага пераносу. Гэты тып апазіцый звязаны толькі міжсістэмнымі адносінамі. Другая група апазіцый аб'ядноўвае спецыяльныя адзінкі, адна з якіх утворана ў выніку пераносу значэння на аснове метаніміі. Як вядома, другасныя значэнні пры ёй вынікаюць з асацыятыўных сувязей, заснаваных на адносінах па сумежнасці. Тэрмінасістэма дае разнастайныя вядомыя сучаснай мове тыпы метанімічных пераносаў: «матэрыял – выраб з гэтага матэрыялу» (*эргідэр*); «параметр – высокая ступень уласцівасці па

гэтым параметры» (*хуткасць*); «дзеянне – вынік дзеяння» (*маркіроўка*); «дзеянне – месца дзеяння» (*стаянка*); «дзеянне – уключаны ў дзеянне прадмет» (*злучэнне*); «асоба-выканаўца дзеяння – прыстасаванне для выканання дзеяння» (*пашыральнік*) і інш.

Трэцяя група апазіцый узнікла на аснове сінекдахі, г. зн. у выніку пераносу значэння па сумежнасці, заснаванай на колькасных адносінах: род абазначаецца праз від (*гасільнік* 'прыстасаванне для аслаблення або ліквідацыі хістанняў у зборачных адзінках машын' – 'назва розных прыстасаванняў для гашэння агню, святла'); цэлае – праз яго частку (*помпа* 'прыстасаванне для напорнага перамяшчэння вадкасці або газу' – 'гідраўлічная машына для перамяшчэння вадкасці ў працэсе пераўтварэння механічнай энергіі вядучага зв'язна ў энергію патоку вадкасці').

Існаванне ў тэхнічнай тэрміналогіі парадыгматычных сувязей, прадстаўленых апазіцыямі тоеснасці, прыватнаўнікамі і эквівалентнымі апазіцыямі на ўнутрыгаліновым, міжгаліновым і міжсістэмным узроўнях, дазваляе гаварыць аб яе сістэмнасці ў плане зместу і ў плане выражэння.

ЛІТАРАТУРА

1. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
2. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57-61.
3. Лексикалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
4. Красной В.П. Аб сінонімах, дублетах і варыянтах у тэрміналогіі // Веснік БДУ. – Сер. 4. – 1995. – № 1. – С. 25-27.
5. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 103 с.
6. Плотнікаў Б.А. Агульнае мовазнаўства. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 350 с.

SUMMARY

System connections and relations within technical terminology at a paradigmatic level being under investigation, the author of the article pays special attention to the word oppositions of identity as well as private and equivalent oppositions in the structural-semantic aspect.